

Novac je duboko politizovan

Piše:
Branko Pavlović,
član Izvršnog odbora
„Globos osiguranja“ i
predsednik Udruženja
aktuara Srbije

■ U logoru novac je bio apolitičan zato što tamo nije bilo proizvodnje ni rada. Postojala je samo razmena već proizvedenih dobara, koja su u logor stizala kao dar s neba, milošću Crvenog krsta. Kada novac postoji istovremeno s proizvodnjom, automatski se pretvara u političko sredstvo. Samo u čisto razmenschkim ekonomijama, u okviru kojih se ništa ne proizvodi, novac ima apolitičnu, tehničku ulogu mere razmenschkih vrednosti drugih dobara. U svim ostalim društvima je duboko politizovan

I mao sam priliku da pročitam knjigu „Ovaj svet može da bude bolji“, Janisa Varufakisa, koju je prevela Mina Radulović. Janis Varufakis je profesor ekonomije na Atinskom univerzitetu i 2015. godine je postao ministar finansija u vladi Aleksisa Ciprasi. Između ostalog, poznat je po tome što je predložio da Grčka zameni evro drahomom, posle odluke Grka na referendumu da ne prihvate nove mere štednje Evropske komisije, MMF-a i Evropske centralne banke. Pošto Vlada nije prihvatila njegov predlog, napustio je vladu. U knjizi je pokušao da složene ekonomske koncepte objasni običnim rečnikom svojoj

■ Janis Varufakis „Ovaj svet može da bude bolji“

kćerki tinejdžerki. U kolumni ću predstaviti objašnjenje za nekoliko komplikovanih ekonomskih termina na primeru logora za ratne zarobljenike Stalag VIIA u Mosburgu u Nemačkoj za vreme Drugog svetskog rata.

U toku Drugog svetskog rata nemački vojnici su tretirali zarobljene vojnike iz zapadnih zemalja u skladu sa Ženevskom konvencijom. U logoru su zarobljenici različitih nacionalnosti bili smešteni u različitim barakama, između kojih su mogli slobodno da se kreću. Crveni krst je nadgledao uslove u kojima su oni živeli i u redovnim vremenskim intervalima slao im je pakete sa keksom, marmeladom, mlekom u prahu, cigaretama, kafom, čajem, čokoladom, itd. Paketi Crvenog krsta su bili isti za sve zarobljenike, ali različiti zarobljenici su više cenili različite stvari, jer je poznato da npr. Francuzi često piju kafu, dok Englezi ne mogu da žive bez čaja.

Formiranje tržišta

Francuski zarobljenici su prvi uočili mogućnost da zarade organizujući razmenu dobara između zarobljenika različitih nacionalnosti. Kada su dolazili paketi Crvenog krsta francuski trgovci su „pozajmljivali“ od svojih zemljaka čaj iz njihovih paketa, obećavajući im da će zauzvrat dati određenu količinu kafe, a onda su odlazili do barake u kojoj su bili britanski zarobljenici i razmenjivali čaj za kafu, koju su zatim vraćali svojim francuskim zemljacima uzimajući proviziju u čaju ili kafi.

Arbitražna prilika

Ekonomisti postupak francuskih trgovaca nazivaju arbitražnom prilikom, tj. mogućnošću ostvarivanja dobiti kupovinom neke imovine na jednom tržištu i istovremenom prodajom te iste imovine na drugom tržištu za višu cenu.

Dobit

Trgovci su uzimali od Engleza više kafe nego što su davali svojim zemljacima u zamenu za čaj koji su od njih bili „pozajmljivali“. Na taj način su čaj svojih zemljaka kupovali jeftinije (npr. na početku trgovine 10% jeftinije) nego što su ga prodavali Englezima. Tako su ostvarivali dobit.

Konkurencija

Konkurencija među trgovcima je postajala veća što se više zarobljenika uključivalo u

taj posao, što je dovelo do smanjenja njihove dobiti. Da bi novi trgovac ubedio svoje zemljake da njemu daju svoj čaj, a ne drugim trgovcima, bio je primoran da im ponudi više kafe nego što bi im dali drugi trgovci za istu količinu čaja. To je izgledalo kao da im nudi višu cenu za njihov čaj, što je smanjivalo njegovu dobit i posle nekog vremena trgovanja provizija trgovaca se ustalila na nekoliko procenata. Isto kao i na ostalim tržištima, u logoru je jača konkurencija između trgovaca smanjivala mogućnost za veliku arbitražnu priliku, odnosno za veću dobit od trgovine.

Trgovačka tabla i formiranje cena

Trgovina u logoru se brzo proširila i na druga dobra. S razvojem trgovine, između zarobljenika je ubrzo uspostavljena ravnoteža u važećim cenama. Iako je na početku svako pregovarao sam i razmenjivao npr. jednu čokoladu za petnaest ili dvadeset grama kafe, nije prošlo mnogo vremena pre nego što su se važeće cene izjednačile u čitavom logoru. Uspostavljanju ravnoteže cena doprineli su oglasi koji su postavljeni na ulaze u barake, s ponudama poput: „Prodajem sto grama kafe za deset čokolada“ ili „Kupujem kutiju čaja za dve kesice mleka u prahu“. Tako su svi bili upoznati sa cenama o kojima se pregovaralo, baš kao što se to i danas čini na trgovačkoj tabli na berzi, na kojoj se prikazuju sve cene ponude i tražnje hartija od vrednosti. Zbog toga što su cene bile svima poznate i niko nije hteo da kupuje za cenu veću od najmanje ponudene, posle nekog vremena cene svakog dobra ustalile su se na nivou koji je bio isti za sve barake.

Novac

Razmena je obuhvatala različita dobra i postajala je sve složenija. Na primer, neko je nudio sto grama kafe u zamenu za deset čokolada. Zarobljenik koji je želeo kafu, a nije imao čokoladu, mogao je da mu kaže: „Hteo bih da kupim tvoju kafu, ali nemam čokoladu. Imam čaj i znam jednog Škotlandanina u susednoj baraci koji daje jednu čokoladu za petnaest grama čaja. Ako ti dam sto pedeset grama čaja, da li mi ti daješ svojih sto grama kafe?“ Opisana komplikovana razmena je bila nepraktična, što je uslovlilo uvođenje značajne promene u trgovini. Ustanovljena je novčana jedinica koja je uprostila razmenu.

Jedno od najtraženijih dobara za razmenu u logoru bile su cigarete, jer su pušači nudili sve što su imali da bi ih dobili. S druge strane, nepušači, čiji su paketi takođe sadržavali cigarete, razmenjivali su cigarete, koje za njih nisu imale vrednost, za čokoladu ili bilo šta drugo što su mogli da koriste. Uspostavljanje cigareta kao merne jedinice razmenske vrednosti u čitavom logoru se prirodno nametnulo. Bilo je lakše da prodavac svakog dobra odgovarajuću cenu izražava u terminima drugog proizvoda koji ima dugotrajnost, može lako da se prenosi i ne zauzima mnogo mesta, može lako da se deli i ima jasnu vrednost i ima stabilnu razmensku vrednost u svim delovima logora.

Jedna cigareta imala je tako sledeća tri ekonomska svojstva:

- bila je izvor nikotina što joj je davalo upotrebnu vrednost za pušače,
- funkcionisala je kao sredstvo razmene i kao sredstvo lakog poređenja cena,
- predstavljala je sredstvo skladištenja bogatstva zarobljenika.

Mogućnost čuvanja bogatstva pokazuje da uspostavljanje jednog dobra kao novčane vrednosti vodi u korenitu promenu karaktera ekonomskog sistema. Uvođenjem novca u privredu stvaraju se ogromne nove mogućnosti i šanse, ali i opasnosti. Primer za mogućnosti je štednja. Kad neko stekne mogućnost da štedi, stiće istovremeno i mogućnost da se zadužuje. Što se tiče opasnosti, primer može da bude zarobljenik koji skladišti cigarete za određenu veliku kasniju kupovinu, a Crveni krst iznenada pošalje zarobljenicima tone cigareta i one počnu da gube razmensku vrednost koju su imale, jer ih ima više nego što je pušačima potrebno na duži rok. Sva njegova odricanja da bi uštedeo veću količinu cigareta bi na taj način postala beskorisna.

Inflacija

Povremeno je Crveni krst u svoje pakete ubacivao više cigareta, a da pri tome nije stavljao i više čokolade ili više kafe ili čaja. Tada je za svaku cigaretu moglo da se kupi manje kafe i drugih dobara. Očigledno, tada je većem broju cigareta odgovarala ista količina kafe i čaja u logoru, tako da je svakoj cigareti ponaosob pripadalo manje kafe i drugih dobara, odnosno događala se inflacija tj. smanjenje razmenske vrednosti novčanih jedinica, koju uzrokuje povećanje količine novca u odnosu na količinu svih ostalih dobara.

Deflacija

Jedne večeri saveznička avijacija nemilosrdno je bombardovala kraj u kojem se nalazio logor. Čitave večeri zarobljenici su brinuli da li će živi dočekati jutro. Sledećeg dana razmenska vrednost cigareta vinula se u nebo, zato što su zarobljenici

tokom te besane noći, pušili cigarete jednu za drugom. Ujutru je količina cigareta u odnosu na ostala dobra bila toliko smanjena da je razmenska vrednost svake preostale cigarete postala mnogo, mnogo veća nego ikad. Bombardovanje je proizvelo deflaciju tj. povećanje razmenske vrednosti novčanih jedinica, koju uzrokuje smanjenje količine novca u odnosu na količinu svih ostalih dobara.

Kamata

Na početku rata, kada su se zarobljenici plašili da će možda proći mnogo godina pre nego što uspeju da se vrate kućama, cene dobara u logoru bile su relativno stabilne. Elementarni ekonomski sistem logora ulivao je poverenje svojim članovima. U tom periodu zarobljenici s najviše nagomilanog bogatstva u cigaretama, počeli su da rade kao bankari. Kod njih bi došao neko ko je potrošio svoju kafu i nije imao dovoljno cigareta da kupi novu. Tada bi mu bankar pozajmio deset cigareta pod uslovom da mu narednog meseca, kad stignu paketi Crvenog krsta, dužnik vrati dvanaest cigareta. Usluga bankara je koštala dve cigarete odnosno kamata je bila 20% mesečno.

Stvari su počele da se menjaju kada su cene dobara u cigaretama počele da variraju. Tada je varirala i kamata. Kada su bankari očekivali da će u kontingentu Crvenog krsta narednog meseca stići veća količina cigareta, koja će spustiti njihovu razmensku vrednost, ta procena navela bi ih da povećaju kamate zato što su se pribojavali da će se narednog meseca razmenska vrednost njihovih cigareta smanjiti, to jest da će cene u cigaretama rasti tj. da će nastupiti inflacija. Dakle, imali su razlog da pretvore svoje cigarete u druga dobra odmah, pre nego što izgube svoju vrednost.

Posledično, ako je bankar na početku bio spreman da pozajmi cigarete pod uslovom da poveća njihovu kupovnu moć za dvadeset posto u roku od mesec dana, u slučaju da očekuje mesečnu inflaciju od deset posto, neće hteti da ih pozajmi uz istu kamatu. Međutim, prihvatio bi kamatu od trideset posto za mesec dana, ako pretpostavlja da će cigarete koje će dobiti od dužnika za mesec dana biti devalvirane za deset posto. Dakle, ako mesečna kamata iznosi trideset posto, stvarna kamata će biti opet jednaka $30\% - 10\% = 20\%$.

Kriza

Zaključak na osnovu navedenog je da kamata ima težnju rasta u periodima inflacije i da se smanjuje u periodima deflacije. Štaviše, u vreme kriza kamata pada na nulu ili čak postaje negativna. Čak i tada, kad je kamata jednaka nuli, stvarna kamata ima pozitivnu vrednost. Na primer, kada cene padaju za deset posto, nulta kamata znači sledeće: dužnik danas pozajmljuje

deset cigareta i vraća deset cigareta bankaru narednog meseca, ali će tih deset cigareta narednog meseca imati veću razmensku vrednost nego sada. To povećanje razmenske vrednosti koje ubira bankar jeste pozitivna kamata pri čemu je stvarna kamata jednaka razlici između kamate i inflacije. Kada je, dakle, kamata nula i kada postoji deflacija od 10%, stvarna kamata jednaka je $0 - (-10\%) = 10\%$.

U vreme krize, zbog deflacije, stvarne kamate ne mogu se nikada svesti na nulu. To je razlog zbog kog kriza samu sebe hrani od samog očekivanja deflacije. Stvarna cena pozajmljivanja (kamata) u krizi raste uprkos nultim kamatama zbog čega preduzetnici izbegavaju uzimanje kredita za investicije, dajući krizi na taj način veću moć i trajanje.

Krah berze

Očekivanja u ekonomiji imaju odlučujuću ulogu. Vesti s fronta imale su izuzetan uticaj na razmensku ekonomiju u logoru. Kad su zarobljenici slušali o tome kako nemačka armija napreduje kroz Rusiju, računali su da će još dugo ostati zarobljeni i tada su cene dobara imale težnju da se stabilizuju. Kad su, međutim, počeli da shvataju da se bliži kraj rata, koji će doneti ukidanje njihove razmenske ekonomije, kamate su značajno porasle, s obzirom na to da niko nije želeo da investira u nesigurnu budućnost, tj. da šteti cigarete kako bi ih pozajmio drugima. Zbog velikih kamata i dugovi zarobljenika su porasli. Pred kraj rata, desilo se suprotno od očekivanja. U nekom trenutku, kada je front već bio bližu nemačkih granica, prestali su da stižu i paketi od Crvenog krsta. Tako su zarobljenici potrošili cigarete koje su nagomilali, dugovi koje su neki od njih imali kod bankara pretvorili su se u dim (što na savremenom jeziku znači da su „ošišani” u potpunosti) i razmenska ekonomija logora se srušila. Očigledno je da novčana privreda ne može da funkcioniše ni u svom elementarnom vidu u uslovima bede i duboke nesigurnosti.

Razlika između elementarne ekonomije logora i savremenih novčanih privreda

U logoru novac je bio apolitičan zato što tamo nije bilo proizvodnje ni rada. Postojala je samo razmena već proizvedenih dobara, koja su u logor stizala kao dar s neba, milošću Crvenog krsta. Kada novac postoji istovremeno s proizvodnjom, automatski se pretvara u političko sredstvo. Samo u čisto razmenskim ekonomijama, u okviru kojih se ništa ne proizvodi, novac ima apolitičnu, tehničku ulogu mere razmenskih vrednosti drugih dobara. U svim ostalim društvima je duboko politizovan, ali dalje objašnjenje složenijih ekonomskih pojmova prevazilazi mogućnosti ove kolumne. ■

